

DORIVOR TIRNOQGUL (CALENDULA OFFICINALIS) O'SIMLIGINING BIOMORFOLOGIYASI

Qosimova Munira

DTPI Biologiya yo'nalishi tadqiqotchisi.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.13845877>

Annotatsiya. Tirnoqqul (*Calendula officinalis*) jigar, oshqozon, siydik qopi, yo'tal, gipertoniya, raxitni va boshqa kasalliklarni davolashda qo'llaniladi. O'zbekiston sharoitida dorivor o'simliklar introduksiyasi - import hisobiga keltirilayotgan xom ashyo sarf xarajatlarini kamaytiribgina qolmay, mahalliy sharoitimizdagi bioxilma - xillikni boyitib, aholining dorivor o'simliklarga bo'lgan talabini qisman qondiradi.

Kalit so'zlar: Dorivor o'simliklar, tirnoqqul, gultojbarglar, plantatsiya.

BIOMORPHOLOGY OF THE MEDICINAL CALENDULA (CALENDULA OFFICINALIS) PLANT

Abstract. *Calendula officinalis* is used in the treatment of liver, stomach, bladder, cough, hypertension, rickets and other diseases. The introduction of medicinal plants in the conditions of Uzbekistan not only reduces the cost of raw materials imported, but also enriches the biodiversity in our local conditions and partially satisfies the population's demand for medicinal plants.

Key words: Medicinal plants, marigolds, marigolds, plantation.

БИОМОРФОЛОГИЯ РАСТЕНИЯ КАЛЕНДУЛЫ ЛЕКАРСТВЕННОЙ (CALENDULA OFFICINALIS).

Аннотация. Календула (*Calendula officinalis*) применяется при лечении заболеваний печени, желудка, мочевого пузыря, кашля, гипертонии, рахита и других заболеваний. Интродукция лекарственных растений в условиях Узбекистана не только снижает стоимость импортируемого сырья, но и обогащает биоразнообразие в наших местных условиях и частично удовлетворяет спрос населения на лекарственные растения.

Ключевые слова: Лекарственные растения, бархатцы, бархатцы, плантация.

Kirish. Hozirgi paytda foydali xususiyatlarga ega o'simliklarning introduksiyasi va ularni yangi muhit sharoitida madaniylashtirish eng muhim vazifalardan biri hisoblanadi.

Jamiyatimizning jadal rivojlanish bosqichida aholi farovonligini oshirish uchun o'simlik xom-ashyolaridan oziq-ovqat, farmasevtika, tibbiyot sohalarida unumli foydalanish masalalarini hal qilish dolzarbdir. Shu bois foydali xususiyatga ega bo'lgan yovvoyi o'simliklarni

madaniylashtirish, introduksiya qilish va yangi navlarini yaratish bo'yicha respublikamiz olimlari izchillik bilan ilmiy - tadqiqot ishlarini olib bormoqdalar.

Dorivor tirnoqgul (*Calendula officinalis*) ko'p yillik o'simlik bo'lib, qoqio'ldoshlar (*Asteraceae*) oilasiga mansub. Bu o'simlikning balandligi 30- 60 sm ga yetadi, vatani Janubiy Yevropa xisoblanadi [1]. Oilaning 20 dan oshiq turlari ma'lum, asosan o'rta yer dengizi, Iron va Kanar orollarida keng tarqalgan. Yer yuzining ko'pchilik davlatlarida manzarali va dorivor o'simlik sifatida parvarish qilinadi. Tirnoqgul-qisqa kunli o'simlikdir. Tirnoqgulning yer ustki novdalari tik bo'lib shoxlangan, poya va barglari tuklar bilan qoplangan. Yorug'sevar o'simlik.

Tirnoqgulning juda ko'p navlari yetishtirilgan. Uning gullari sariq yoki och qizil rangda bo'ladi.

Gullari savatda shakllanadi va xushbo'y xid taratadi. Savatchaning atrofini kalta tilsimon gullar o'rab turadi. Tilsimon gullarining rangi sariq va ochiqroq rangda, bo'lib ustki tomoni yaltiroq va pastki tomoni to'q rangli. Naysimon gullari mayda, sariq yoki to'q jigarrangli. Vatanida iyul oyidan xavo xaroratining

sovishigacha (noyabr oyigacha) gullash davom etadi.

Meva va urug'lari pishib yetiladi, urug'larining unuvchanligi 4-5 yil saqlanadi. Hozirgi paytda o'simlik urug'idan ko'paytiriladi. Manzarali o'simlik sifatida XI asrgacha parvarish qilingan. Manzara xosil qilish maqsadida tirnoqgul o'simligining urug'lari xosildor va yetarlicha namlangan tuproqqa ekiladi. Agar bir to'p o'simlikdan xosil olish kerak bo'lsa, 30x30 sm yoki 40x40 sm sxemada ekiladi [2]. Agar yo'l chetlarida o'simlikdan xar xil manzara (rabatka) xosil qilish rejalashtirilsa, o'simlik orasi 7-10 cm, egat oralig'ini 30-50 cm bo'lishi maqsadga muvofiq xisoblanadi. Urug'larning unib chiqishi 1-2 xaftadan so'ng kuzatiladi, gullash 10 xaftadan keyin kuzatiladi [3]. Tirnoqgul ko'chatlarini parvarish qilish aprelda issiqxona yoki parnikda boshlanadi, tayyor urug'ko'chatlari mayda egatlarga o'tkaziladi. Kuz mavsumida mineral o'g'itlardan 1 m 2 maydonga 3-4 kg chirindi, 10-20 g superfosfat va 20-30 g kaliy xlorid ishlatiladi. Azotli o'g'itlarni (mochevina) 30-35 g/m2 maydonda tirnoqgulni asosiy yerga o'tkazishdan oldin berilishi maqsadga muvofiq xisoblanadi[4]. Yoz mavsumining quruq va issiq paytlarida kechqurun sug'orish amalga oshiriladi. Nisbatan tuproqning unumdorligi past bo'lganda xar 4 xaftada mineral oziqlantirish amalga oshiriladi. Gullarining ochilish muddatlari uzaytirish uchun ochilib bo'lgan to'pgullarini (savat) uzib olish tavsiya etiladi. Agar gullari uzib olinmasa poyadagi to'pgullar ketma-ket ma'lum qonuniyat asosida ochiladi va gullash yakunlanadi.

Introduksiya qilinayotgan o'simliklarning gullash jarayonini, gullarning changlanishini o'rganish ularni ekologik va biologik jihatdan tavsiflashga imkon beradi. Ko'pchilik olimlarning izlanishlari natijasida olingan ma'lumotlariga ko'ra, hasharotlar, shamol yordamida yoki o'zaro changlangan o'simliklardan sun'iy yo'l bilan changlanishining afzalligi, gullarning morfologiyasidagi va biologiyasidagi o'zgarishlarga moslashuvchanlik xususiyatlarini keltirib chiqaradi. O'simliklarning gul tuzilishi, gullash biologiyasi, changlanish usullari va changdonlarning yetilish vaqtlarini o'rganish - ulardagi seleksiya ishlarini olib borishda muhim ahamiyatga ega.

**Umumiy va foydali havo haroratni *Calendula officinalis* ning
o'sishi va rivojlanishiga ta'siri**

O'sish va rivojlanish bosqichlari	2023 yil	
	Umumiy harorat, °S	Foydali harorat yig'indisi, °S, kun
Vegetatsiya boshlanishi	450,7	195,5 25.02.
G'unchalash	542,4	265,4 19.03.
Gullash	665,2	343,1 25.03.
Urug'ni pishib yetilishi	788,5	439,7 10.05.
Vegetatsiya yakuni	6302,5	5498,2 15.12.

Xulosa. Demak, fenospektrdan ko'rinib turibdiki, o'simlik vegetatsiyasining boshlanishi va davomiyligi, mavsumiy g'unchalash, gullash, meva hosil qilishi fazalarining davomiyligi va urug'larning pishib yetilishi ob-havo sharoitiga bog'liq.

REFERENCES

1. Тахтаджян А.Л. Систематика и филогения цветковых растений. – М.- Л.: Наука, 1966. – 611 с.
2. Тухтаев Б.Е. Интродукция лекарственных растений на засоленных землях Узбекистана: Автореф. дис. ... докт. биол. наук. – Ташкент, 2009. – 38 с.

3. L.H. Yoziyev, Sh.A. Samatova. Manzarali o'simliklar / Darslik / Qarshi: —"Sharq" nashriyoti, 2023. – 335 b.
4. Qalandarov M.M. Manzarali bog'dorchilik. Toshkent: Sano-standart, 2014. – 232 b.